

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΚΕΝΤΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
(ΚΕΚΜΟΚΟΠ)

Ζητήματα οικογενειακής πολιτικής

*Θεωρητικές Αναφορές
και Εμπειρικές
Διερευνήσεις*

ΛΟΥΚΙΑ Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ
ΜΑΡΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΕΩΡΓΑΣ
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΚΑΡΗ
ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΟΓΚΙΔΟΥ
ΛΟΥΚΙΑ Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΑΓΚΑΒΟΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΜΥΛΩΝΑΣ
ΜΑΡΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ
ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ
ΕΥΗ ΧΑΤΖΗΒΑΡΝΑΒΑ-ΚΑΖΑΣΗ

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Στόχος των μελετών που περιλαμβάνονται στον παρόντα συλλογικό τόμο είναι η διερεύνηση βασικών ζητημάτων οικογενειακής πολιτικής, και η σύνδεσή τους με τις σύγχρονες θεωρητικές αναφορές και τις τρέχουσες πρακτικές στην Ελλάδα. Το εμπειρικό υλικό της μελέτης συγκεντρώθηκε στο πλαίσιο του διακρατικού ερευνητικού προγράμματος IPROSEC (Improving Policy Responses and Outcomes to Socio-Economic Challenges) με αντικείμενο την αλληλεπίδραση των πολιτικών για την οικογένεια με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των σύγχρονων οικογενειών στις νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες. Από τα ερευνητικά ερωτήματα του προγράμματος επελέγησαν εννέα, που συνδέονται με τη χάραξη και την εφαρμογή της οικογενειακής πολιτικής – αυτής της εν πολλοίς άρρητης ελληνικής οικογενειακής πολιτικής. Οι συγγραφείς των αντίστοιχων Κεφαλαίων χρησιμοποίησαν κατά βούληση το εμπειρικό υλικό, όχι απλώς καταθέτοντας τις προσωπικές «αναγνώσεις» τους, αλλά και εντάσσοντάς το στα συμπεράσματα δικών τους σχετικών ερευνών. Τα Κεφάλαια του βιβλίου αναφέρονται σε πτυχές της οικογενειακής πολιτικής που άπτονται της δημογραφίας, του συνδυασμού εργασίας και οικογένειας, των ατομικών κύκλων οικογενειακής ζωής, της μονογονεϊκότητας, της φροντίδας των ηλικιωμένων, των σχέσεων με τους συγγενείς, της απασχόλησης των γυναικών, της κοινωνικής στήριξης της οικογένειας και των προσδοκιών από το Κράτος.

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΚΔΟΣΗΣ ΚΑΙ
ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ IPROSEC :
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ (5ο ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ - FP5).

ΣΤΟ ΕΞΩΦΥΛΛΟ, ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Γ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΥ,
ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΎΔΡΑΣ

Gutenberg

ISBN 960-01-1033-6

ΚΚ 9551220



9 789600 110333

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Ο ηλικιωμένος και η οικογένειά του* 161
ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΤΕΠΕΡΟΓΛΟΥ

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια* 189
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΕΩΡΓΑΣ, ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΓΚΑΡΗ και ΚΩΣΤΑΣ ΜΥΛΩΝΑΣ

ΕΒΔΟΜΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Η απασχόληση των γυναικών: ανάγκη ή επιλογή;* 227
ΜΑΡΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ

ΟΓΔΟΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Οικογένειες, οικογενειακές πολιτικές, κοινωνικός αποκλεισμός και ο ιδιαίτερος ρόλος προγραμμάτων οικογενειακής στήριξης* 251
ΕΥΗ ΧΑΤΖΗΒΑΡΝΑΒΑ-ΚΑΖΑΣΗ

ΕΝΑΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

- Κρατικές παρεμβάσεις και ιδιωτική ζωή της οικογένειας: Προσδοκίες από την άσκηση οικογενειακής πολιτικής* 293
ΜΑΡΙΑ ΣΤΡΑΤΗΓΑΚΗ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- Τα ευρήματα του IPROSEC* 329
μετάφραση: ΑΝΘΗ ΒΑΚΑΚΗ

- ΣΥΝΤΟΜΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ 363

ΕΚΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Δημήτρης Γεωργας, Αικατερίνη Γκαρη, Κώστας Μυλωνας

1. Εισαγωγή

Πολύς λόγος γίνεται για την έντονη «κρίση στην ελληνική οικογένεια», φαινόμενα της οποίας αποτελούν η κατάλυση των παραδοσιακών αξιών από την νέα γενιά, η απομόνωση από τους συγγενείς, η αύξηση των διαζυγίων (Χατζηχρήστου, 1999) και άλλα προβλήματα συναφή με κοινωνικά θέματα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, όπως τα ναρκωτικά, η βία στην οικογένεια κ.ά. Η Πρεσβέλου (1999) έχει γράψει ότι από την δεκαετία του 1960 πολλοί επιστήμονες έχουν διακηρύξει την διάλυση της ελληνικής οικογένειας και έχουν προβλέψει τον «θάνατό» της και την επικράτηση της μορφής της πυρηνικής οικογένειας.

Τίθενται, ωστόσο, μερικά θεμελιώδη ερωτήματα: *Πόσο έχει αλλάξει η ελληνική οικογένεια; Κατά πόσον, δηλαδή, έχει σταματήσει να υφίσταται το σχήμα της παραδοσιακής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας, η οποία αποτελείται από τους γονείς και τα παιδιά, τους παππούδες, τις θείες και θείους, τους εξαδέλφους-ες, τα πεθερικά κ.ά., και κατά πόσον έχει*

αντικατασταθεί από το σχήμα της απομονωμένης από τους συγγενείς πυρηνικής οικογένειας. Ένα δεύτερο ερώτημα που τίθεται είναι: *Ποιες είναι οι ομοιότητες της ελληνικής οικογένειας με άλλες χώρες και, αντίθετα, πόσο μοναδική είναι η δομή και η λειτουργία της ελληνικής οικογένειας;* Υπάρχουν, δηλαδή, στοιχεία μοναδικά στην ελληνική οικογένεια, τα οποία αποτελούν απόρροια της ιστορικής και πολιτισμικής πορείας της Ελλάδας που καθιστούν ιδιαίτερη και μοναδική την εξέλιξή της; Προς το ερώτημα αυτό συναφής είναι και ο προβληματισμός, κατά πόσον είναι αναπόφευκτος ο μετασχηματισμός της μορφής της ελληνικής οικογένειας σε οικογενειακά σχήματα άλλων βορειοευρωπαϊκών χωρών ή χωρών της Κεντρικής Ευρώπης, δηλαδή αυτά της απομονωμένης πυρηνικής οικογένειας, της μονογονεϊκής οικογένειας, του ανύπανδρου ζευγαριού κ.ά. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά προσεγγίζονται διεπιστημονικά, καθώς συνδυάζονται η κοινωνική-ψυχολογική προσέγγιση, στοιχεία από την κοινωνιολογία της οικογένειας και από την κοινωνική ανθρωπολογία. Η ψυχολογική προσέγγιση, από την σκοπιά της κοινωνικής ψυχολογίας, επικεντρώνεται στην μελέτη των συναισθηματικών δεσμών με συγγενικά πρόσωπα οικογένειας, σε συνδυασμό με την διερεύνηση των ενδοοικογενειακών αλληλεπιδράσεων και των οικογενειακών ρόλων στην πυρηνική και στην εκτεταμένη δομή οικογένειας. Βασίζονται, επίσης, στην προσέγγιση της κοινωνιολογίας της οικογένειας, με το να γίνεται αναφορά στην έντονη επιρροή που άσκησαν στην μελέτη της οικογένειας θεωρίες όπως η θεωρία του Parsons (1949· 1965), καθώς και σε δημογραφικά δεδομένα για την δομή της σύγχρονης οικογένειας στον αγροτικό και τον αστικό χώρο, την εγγύτητα κατοικίας των μελών της ευρύτερης οικογένειας, καθώς και στοιχεία για την λειτουργία της οικογένειας όπως είναι το οικογενειακό δίκτυο

υποστήριξης, οι άξονες και τα σχήματα αλληλεγγύης με συγγενείς κ.ά. Η τρίτη προσέγγιση που χρησιμοποιείται είναι αυτή της κοινωνικής ανθρωπολογίας, με την πληθώρα αποτελεσμάτων που προσφέρει από την μελέτη μικρών κοινωνιών ανά την υφήλιο.

Η συνολική προσέγγιση στο Κεφάλαιο αυτό βασίζεται σε δύο πηγές: Η πρώτη είναι μελέτες που έχουν διεξαχθεί στον Τομέα Ψυχολογίας, και ειδικότερα στο Κέντρο Μελέτης της Οικογένειας και στο Κέντρο Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η δεύτερη πηγή είναι μελέτες όπως η έρευνα IPROSEC για την Ελλάδα (Hantrais, 2003) που έχει διεξαχθεί σε συνεργασία με την Λ. Μ. Μουσούρου και τα συνεργαζόμενα στελέχη του Κέντρου Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (ΚΕΚΜΟΚΟΠ) του Παντείου Πανεπιστημίου.

Σκοπός του Κεφαλαίου αυτού είναι η προσπάθεια να απαντηθούν οι προαναφερθείσες ερωτήσεις σχετικά με τα *δίκτυα των συγγενικών σχέσεων στην ελληνική οικογένεια, σε συνδυασμό με την υιοθέτηση οικογενειακών αξιών.*

2. Αλληλεπίδραση, επικοινωνία και εγγύτητα με συγγενείς

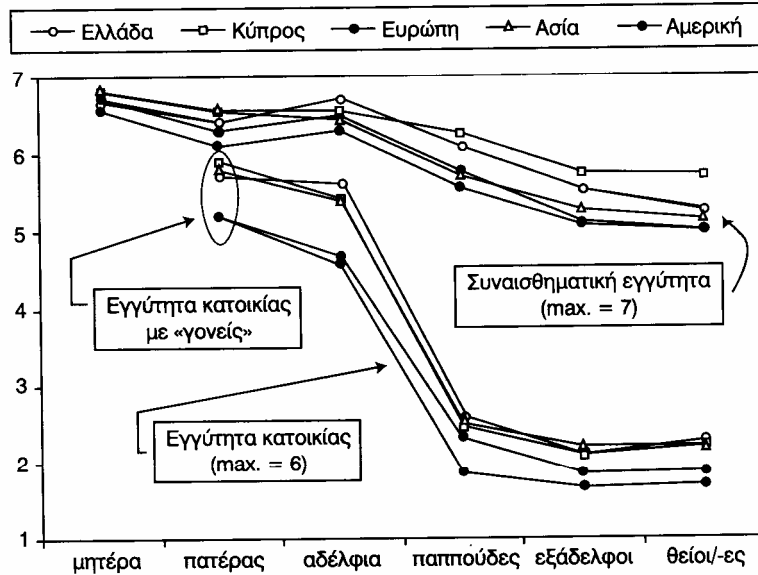
Σχετικά με το πρώτο ερώτημα «κατά πόσο έχει αλλάξει η ελληνική οικογένεια», τίθεται ως επιμέρους ερώτημα όπως το εάν το παραδοσιακό σχήμα της αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας έχει αντικατασταθεί από το σχήμα μιας πυρηνικής οικογένειας, απομονωμένης από τον ευρύτερο συγγενικό κύκλο. Επομένως, είναι σημαντικό να επιχειρηθεί η μελέτη μεταβλητών που αφορούν την δομή και την λειτουρ-

γία της ελληνικής οικογένειας, με έμφαση σε ψυχολογικές μεταβλητές. Πολλοί κοινωνιολόγοι, ανθρωπολόγοι, ψυχολόγοι και ψυχίατροι, στην ελληνική και στην διεθνή βιβλιογραφία, έχουν περιγράψει την ελληνική παραδοσιακή αγροτική οικογένεια ως πατριαρχική-εκτεταμένη, με αυστηρή ιεράρχηση των ρόλων των μελών της (Βασιλείου, 1966· Campbell, 1964· Campbell & Sherrard, 1968· Cassia, 1992· Δουμάνη, 1983· Du Boulay, 1974· Friedl, 1963· Κατάκη, 1984, 1995· Κουταντζόγλου, 1988· Lee, 1966· Λαμπίρη-Δημάκη, 1984· Μουσούρου, 1976, 1981, 1985, 1989· Safilios-Rothschild, 1970· Triandis & Vassiliou, 1967).

Δύο έννοιες έχουν θεμελιώδη σημασία στην μελέτη της οικογένειας: οι έννοιες της *δομής* και της *λειτουργίας* της οικογένειας (Levinson & Malone, 1980· Τσαούσης, 1984). Η *δομή* της οικογένειας ορίζεται ως ο αριθμός των μελών της οικογένειας, καθώς και η σύνθεση των ρόλων και των θέσεων των μελών της, όπως ο πατέρας, η μητέρα, ο γιος, η κόρη, οι θείοι και οι άλλοι συγγενείς. Ως *λειτουργία* της οικογένειας ορίζεται το σύνολο των τρόπων με τους οποίους η οικογένεια ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών, ώστε να εξασφαλίζει την βιολογική και την ψυχοκοινωνική επιβίωσή της, όπως είναι η επικοινωνία, το συναισθηματικό κλίμα, οι ενδοοικογενειακές συναλλαγές π.χ. μέσω της συνεργασίας και αλληλοϋποστήριξης, οι αξίες των μελών της οικογένειας και οι σχέσεις με την πατρική οικογένεια και άλλους συγγενείς κ.ά.

Σε μια σειρά ερευνών του Τομέα Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών μελετήθηκε η μεταβολή οικογενειακών αξιών στην Ελλάδα (Γεώργας, 1997· 1999α· 1999β· 1999γ· 2000· Γεώργας κ.ά., 1998· Γιώτσα, 1999· Georgas, 1989· 1991· 1993· 1999α· Georgas et al., 1996· Μπαφίτη, 2000· Παναγιωτοπούλου, 1999· Παπαδήμου, 1999· 2002). Η ερευνητική με-

ΣΧΗΜΑ 2. Μέσοι όροι συναισθηματικής εγγύτητας και εγγύτητας κατοικίας με τους συγγενείς: στοιχεία από Ελλάδα, Κύπρο, άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ασιατικές χώρες και χώρες της αμερικανικής ηπείρου.



τές τις ομάδες χωρών. Εάν, ωστόσο, εστιάσουμε την προσοχή μας στα μέλη της ευρύτερης οικογένειας – στους παππούδες - γιαγιάδες, τα εξάδελφια, τους θείους/-ες, παρατηρούμε ότι η συναισθηματική απόσταση των Ελλήνων και κυρίως των Κυπρίων είναι πιο μικρή – δηλαδή παρατηρείται περισσότερη συναισθηματική επαφή – από ό,τι στις ομάδες χωρών της Ευρώπης, της Ασίας και της Αμερικής. Επιπρόσθετα, ενώ η Ελλάδα φαίνεται να προσεγγίζει ως προς τον βαθμό συναισθηματικής εγγύτητας με τους θείους/-ες τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές, ασιατικές και αμερικανικές χώρες, η Κύπρος διαφοροποιείται και πάλι έχοντας τον υψηλότερο μέσον όρο.